

تذکره القبور خوانسار

حمیدرضا میرمحمدی

عقل و منطق و شرع، چنین پزشکی جنایتکار و قاتل شمرده می‌شود و باید طبق موازین قانونی محاکمه و مجازات شود.^۱ در چند ساله اخیر بخش وسیعی از قبرستان‌های شهر خوانسار، بدون توجه به حفظ ویژگی‌های روحانی، معنوی، تاریخی، ادبی، هنری و... تحت عناوینی همچون عمران و آبادانی از بین رفته‌اند، و چه بسیار آثار باارزشی هنری و ادبی که در آنها نابود گردید. ماده تاریخ‌هایی که سروده شده، آثار خوشنویسی‌های بسیار زیبا و حجاری‌های بسیار ظریفی که بر روی قبور مؤمنین نقش بسته و می‌توانست به عنوان آثاری جاودان در مکانی گردآید و ماندگار شود. افسوس بر ما و بر افتخارات ما که این چنین مورد بی‌مهری قرار گرفته است. در خوانسار قبرستان‌های متعددی وجود دارد و در گذشته‌ای نه چندان دور هر محله‌ای قبرستانی ویژه داشت. آثار برخی از این قبرستان‌ها هنوز باقی است. چون آثار اکثر این قبرستان‌ها رو به نابودی نهاده است، بر آن شدیم تا با ذکر برخی از علما و بزرگان و مفاخر مدفون در آنها یادی از گذشته پرافتخار این شهر مذهبی نماییم.

قبرستان شرقی خوانسار

قبرستان شرقی خوانسار که امروزه در مجاورت خیابان سیزده محرم واقع گردیده، قدیمی‌ترین و بزرگ‌ترین قبرستان شهر بوده است. به همین خاطر بزرگان بسیاری در آن مدفون‌اند که به ذکر اجمالی از مشاهیر آنان می‌پردازیم.

*

حسین خوانساری (۱۱۹۱ هـ)

ابوالمفاخر، حسین بن ابوالقاسم جعفر بن حسین حسینی

۱. مهدوی سید مصلح‌الدین، لسان الارض یا تاریخ نخت فولاد اصفهان، ص ۱۵.

گورستان‌ها، یکی از اسناد تاریخ هر ملت و شهری می‌باشند. تاریخ علمی و ادبی هر ناحیه‌ای را می‌توان به طور اجمال از مقابر آن به دست آورد. قبرستان‌ها در واقع از آثار بسیار ارزشمند تدوین تاریخ هر جامعه‌ای به شمار می‌آیند. علاوه بر ارزش و اعتبار معنوی، قبرستان‌ها از جنبه‌های بسیار دیگری نیز دارای اهمیت است. آثار هنری ارزشمندی از خوشنویسی و حجاری توأم با ماده تاریخ‌های متعددی که هر کدام نشان از خلاقیت و استعداد هنرمندان این دیار دارد، در قبرستان‌ها موجود و شایان بحثی درخور توجه است. محور آثار چنین قبرستان‌هایی با چنین ویژگی‌هایی قبل از ثبت و انتقال اطلاعات آن کاری ناپسند است. با اعتراف به اینکه قبرستان، طبق قانون و سنت طبیعی از بین رفتنی است، کسانی که آنها را از بین بردند و در محور آثار تاریخی آن کوشیدند مجرمند. اگر قبور علما، ادبا، حکما، شعرا، و دیگر مشاهیر علمی از بین رفت، آثار آنان نیز خواه ناخواه از بین خواهد رفت.

حفظ آثار و قبور گذشتگان چه لزومی دارد؟ آیا این عمل، خلاف دستورات اسلام نیست؟ مگر نگفته‌اند که اگر قبری خراب شد، تجدید ساختمان نکنید؛ غیر از قبور علما و بزرگان دین؟ آری چنین است و این به خاطر آن است که مسلمان‌ها مرده پرست نباشد. اما احترام به قبور علما و زیارت آنان مرده پرستی نیست، بلکه احترام به مقام علم و دانش است.

مرحوم سید مصلح‌الدین در تاریخ تخت فولاد اصفهان در بیان گورستان‌های متروکه، مثالی چنین آورده است: «گورستان متروکه همانند پیر فرقت و بیمار محتضری است که با سختی جان‌کندن و مرگ روبروست و از این حال، خود و اطرافیانش رنج می‌برند و مرگ او را به دعا از خدا می‌طلبند و مردن را جهت او آسایش و آرامش تصور می‌کنند؛ اما اگر پزشکی از راه دلسوزی و انسان دوستی بخواهد به وسیله‌ای مرگ او را نزدیک کند و از زندگی و حیات رهاییش بخشد، مطابق کلیه قوانین و

موسوی خوانساری، عالم امامی، محقق، متولد، ساکن و متوفی در خوانسار. از پدرش و ملا صادق (ابن سراب) روایت نموده و خود از مشایخ اجازه بحر العلوم و میرزای قمی بوده است. از آثارش، تعلیقات شرح لمعه، حواشی ذخیره و شرح دعای ابو حمزه را می توان نام برد. ^۲ در سال ۱۳۷۳ بر اثر تخریب بازار قدیم خوانسار و گسترش خیابان مجاور قبرستان، مقبره ایشان در مسیر خیابان واقع گردید که با عنایت مقام معظم رهبری، مرقد متور ایشان حفظ و نوسازی شد.

*

ابوالقاسم ابن سید حسین خوانساری (۱۲۴۰-۱۱۶۳ق)

ابوالقاسم ابن سید حسین خوانساری معروف به آقا میرزا پدر مرحوم حاج میرزا زین العابدین و جد صاحب روضات. قبر ایشان در فاصله اندکی از مرقد سید حسین خوانساری قرار دارد.

*

سید محمود بن آقا میر عظیم (متوفی ۱۳۱۵)

آیه الله سید محمود بن آقا میر عظیم خوانساری، متولد، مقیم و متوفی در خوانسار، شاگرد آیه الله میرزا هاشم چهارسویی و دارای اجازه از ایشان. از مرحوم سید محمود بن آقا میر عظیم چندین رساله در فقه و اصول بر جای مانده است. نسخه رساله های ذیل تألیف خوانساری در ضمن مجموعه شماره ۱۱۳۶ کتاب های اهدایی مرحوم محمد مشکات به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود است.

۱. رساله فی حجیه الکتاب؛ ۲. رساله فی الحظر والاباحه؛ ۳. رساله فی الإجماع؛ ۴. رساله فی قاعده لاضرر؛ ۵. گفتاری در مسأله تعارض استصحاب با قاعده ید؛ ۶. گفتاری در قاعده لاضرر؛ ۷. رساله فی جواز المعامله المحاباتیة؛ ۸. رساله فی الغیبه؛ ۹. رساله فی الغناء؛ ۱۰. گفتاری در رهن؛ ۱۱. گفتاری در جواز حیل ربا؛ ۱۲. گفتاری در طلاق. ^۳ ماده تاریخ فوت مرحوم سید محمود بن آقا میر عظیم خوانساری را مرحوم بدیع در دوازده بیت آورده و بر سنگ قبر ایشان حک شده است. برخی بدین قرار است:

از تقاضای گردش ایام
منخسف شد به خاک ماه به تمام: ۱۳۱۵
پای بست جفای دوران شد
دستگیر از اهل و ایتم شد: ۱۳۱۵
منبع علم و کان و فضل و کمال
ما حی کفر و حامی اسلام: ۱۳۱۵
مقتدای جهانیان محمود
که بر او باد صد درود و سلام: ۱۳۱۵

از جهان رفت در مصیبت او
عالمی را گرفته رنگ ظلام: ۱۳۱۵
تا نهان شد به خاک تیره حسین
خاک را رتبه بر از احرام: ۱۳۱۵

لازم به ذکر است که شجره طیبه سادات عظیمی خوانسار از مرحوم آقا سید محمود بن آقا میر عظیم چنین است: آقا میرزا محمود ابن آقا میر عظیم ابن میر سید محمد علی ابن میر سید ابراهیم ابن آقا میر فصیح ابن سید الجلیل عبدالغفار مشهور به میر غفور. سپس با ۲۲ واسطه به امام همام حضرت موسی ابن جعفر (ع) می رسد که تفصیل آن در ذکر آقا میر غفور خواهد آمد.

*

حاج آخوند جلالی (متوفی ۱۳۸۴)

مرحوم جلالی از وعاظ برجسته شهر خوانسار بود. چند بیتی از اشعار حک شده بر سنگ قبر وی چنین است:
از دیار ما دریغاً آفتابی شدن نهان
زیرا بر تیره فلم ارتحال از این جهان
حاجی آخوند جلالی آفتاب علم و حلم
واعظی بس متعظ استاد و فخر همگان
چون گذشت از ماه روزه سیزده روز تمام
نیمه شب لیبیک حق را داد پاسخ ناگهان
گه به محراب عبادت اوج معراج خلوص
گه به منبر در نصیحت موج بحر درفشان
آسمان از مصرع فوتش بیفکن پس بگو
«ماه در زیر خاک و آه مادر آسمان»
(۱۳ رمضان ۱۳۸۴)

*

آخوند ملا محمد علی حکیم ایمانی (متوفی ۱۳۴۴ق)

از علمای بزرگ خوانسار بوده و ظاهرأ حضرت امام خمینی (ره) مدت شش ماه حکمت عالیه را نزد وی آموخته اند.

۲. جهت مطالعه شرح زندگانی ایشان ر. ک به: اهیان الشیعه، ج ۵، ص ۴۶۷؛ اللریمه، ج ۶، ص ۸۵ و ج ۱۳، ص ۲۴۶ و ج ۱۳، ص ۳۰۷؛ روضات الجنات، ج ۲، ص ۳۶۷؛ ریحانة الادب، ج ۲، ص ۱۸۹؛ لفتنامه دهخدا، حسین، ۶۵۲.

۳. به نقل از مقدمه میراث فقهی، رساله فی الغنی، تألیف سید محمود بن عبدالعظیم خوانساری.

جملات سنگ قبر ایشان چنین است :

مرقد حضرت قطب العارفین، زبده السالکین فیلسوف
ربانی حکیم صمدانی، مرحوم خلد مکان آخوند ملا
محمد علی حکیم ایمانی - قدس سره - که در ماه رمضان
۱۳۴۴ قمری دعوت حق را بیک گفت .

*

آقا میرزا محمد مهدی علوی (۱۳۲۹-۱۲۹۱ هـ. ق.)

بدر مرحوم آیه الله حاج سید حسین علوی . تولد در
خوانسار؛ تحصیلات در اصفهان و نجف؛ آثار: تحریر
دوره های اصول فقه آئین علمین آیات خراسانی و یزدی که
منتشر نگردیده است . ایشان بسیار باهوش و ذکاوت بود . در
سن جوانی به درجه اجتهاد رسید و به امر استادش، مرحوم
خراسانی به ایران آمده در خوانسار فقیه عدلیه شد . ولی متأسفانه
در سن سی و هشت سالگی دیده از جهان فرو بست .^۴ مرحوم
افسر از شعرای معاصر خوانسار، در رثای ایشان شعری سروده
است که بر لوح قبر ایشان حک شده است . ابیات نخست آن
بدین قرار است :

گذر کردی چو در این خاک مگذر
که دارد گوهری این خاک در بر
در این گنجینه گنج پر ز علمی است
ز آن پاک و الای پیغمبر
دو نسبت با محمد دارد این گنج
که هر یک زان یکی باشد نکوتر ...

*

محمد حسین شفیق (متوفای ۱۳۳۷ ق.)

محمد حسین شفیق، ملقب به صدر المشایخ و متخلص به
اختر از فضلا و شعرای معروف قرن اخیر خوانسار است و
نسبتش به شیخ ابا عدنان، عارف مدفون در بقعه پیر واقع در
سرچشمه می رسد . اختر در ساختن ماده تاریخ مهارتی تام
داشت . در گفتن ماده تاریخ او را همپایه خضر آبادی و آتش
اصفهانی دانسته اند . اختر در مرگ نظام الشریعه (بدیع) ماده
تاریخی ساخت که مشتمل بر دوازده بیت و هر ۲۴ مصراعش
برابر با ۱۳۲۹ سال فوت بدیع است .^۵ مرحوم اختر ماده تاریخی
نیز در فوت خود سروده که بر لوح قبر ایشان نقش بسته است .
بدین شرح :

از حادثات دهر حسین شد چه ناتوان
قصدر حیل کرد و همی گفت با فغان
آن کس که با ولای علی شد چه غم خورد
ز اندیشه حساب که داندشان مغان

اختر برای سال وفات خودت بگو
رفتم چه با ولای علی فاش از جهان: ۱۳۳۶

*

شیخ جواد بن شیخ حسین (متوفای ۱۳۲۱)

شیخ جواد بن شیخ حسین، سبط الشیخ الاجل الشیخ ابا
عدنان (مدفون در سرچشمه) از وعاظ و خطبای خوانسار بود .
مرحوم اختر، ماده تاریخی در مرگ او سروده است که بر لوح قبر
وی حجاری شده است . ابیاتی از آن چنین است :

جواد مظهر سلمان و بوذر دوران
سپهر زهد و ورع سبط شیخ ابا عدنان
چو رفت سوی جنان آن جهان علم و ادب
فغان و ولوله برخاست از زمین و زمان
برای سال فوتش به ناله گفت اختر
جواد کرد ز نو در صفر سفر به جنان: ۱۳۲۱

*

نظام الشریعه (۱۳۲۹-۱۳۶۸ ق.)

میرزا رضا بن محمد از شعرای قرن اخیر خوانسار است .
وی خط رقاع و ثلث و نسخ را زیبا می نوشت و در خط نسخ
استاد بود . تخلص وی «بدیع» بود . او قبل از فوت، ماده
تاریخی در مرگ خویش سروده است :

بسان سکه و زر چون مرا ولای علی است
مقیم جنت فردوس کرد یزدانم: ۱۳۲۹

گذشت که صدر المشایخ (اختر) در مرگ وی ماده تاریخی
در دوازده بیت سروده است که هر بیست و چهار مصراعش برابر
با ۱۳۲۹ سال فوت بدیع است . این ماده تاریخ بر لوح قبر ایشان
نقش بسته است .^۶

*

میرزا محمد باقر طیب (متوفای ۱۲۵۱ ق.)

میرزا محمد باقر طیب ولد مرحوم آقا حسین از اطبای
نخستین خوانسار بود . اطلاعات موجود درباره او، منحصر به
اشعار لوح قبرش می شود؛ که بخشی از آن چنین است :

۴. ر. ک: علوی مرتضی: فرزانه ای از خوانسار، آیه الله حاج آقا حسین علوی،
ص ۳۹.
۵. ر. ک: بخشی یوسف، تذکره الشعراء خوانسار، ص ۱۶.
۶. ر. ک: پیشین، ص ۳۲.

دارم از گردشت ای چرخ به دل عقده بسی
 که به کسب من دلخسته نگشتی نفسی
 حیف از آتش که ربود از کف من باد اجل
 بایدم برد کنون رنج ز هر خسار و خسی
 زندگی باد بر آن خالی از انصاف حرام
 که پس از وی به جز از مرگ نماید هوسی
 داد را داد من از چرخ ستمگر بستان
 که جز این نیست مرا از تو دگر ملتسمی
 زد رقم کلک اسیر از پی تاریخ وفاتش
 از جهان سوی جنان رفته عجایب نفسی: ۱۲۵۱

سال تاریخ وفاتش افسر روشن ضمیر
 کرد از پیر خرد با ناله و افغان سؤال
 گفت افزون کن دو اندر آخرین مصرع بگو
 شام صدرالدین بدل گردیده با روز وصال: ۱۳۵۴
 وی را در کنار پدرش، مرحوم آقا میرزا محمود، به خاک
 سپردند.

*

حاج میرزا آقا واعظ (متوفای ۱۳۳۹)

از وعاظ شهیر خوانسار بود. قبرش در مجاور قبور امیرزا
 محمود بن آقا میر عظیم و محمد مهدی علوی قرار دارد.
 فرسوده در رثای وی شعری سروده است که بر لوح قبر ایشان
 نقش بسته است:

ریزد از بام چرخ مینا فسام
 بهر مارنج و غصه و الام
 ساقی دهر هر زمان ریزد
 بین چگونه شراب غم در جام ...
 سید القوم حاجی میرزا آقا
 که بود اصل او شفیع به نام
 واعظ بی بدل و حیدر زمان
 ناصر دین مروج الاحکام
 پی تاریخ رحلتش فرسود
 کلک ماتم زده دو مصرع تام
 به جنان رو نمود در این عالم
 هادی ملک و ملت اسلام: ۱۳۳۹

*

قاضی زین العابدین (متوفای ۱۳۶۱ ه. ق.)

قاضی زین العابدین بن ملا عبدالله قاضی، از قضات
 خوانسار بود و در علم اسطرلاب و بعضی فنون دیگر مهارت
 داشته است. از دیگر بزرگان مدفون در این قبرستان می توان از
 اشخاص ذیل نام برد:

آخوند محمد باقر مشایخی (متوفای ۱۳۵۳ ه. ق.) اولین
 نماینده خوانسار در مجلس. آخوند ملا محمد مهدی فاضل،
 متوفای ۱۳۵۵. آقا سید اسدالله بن سید محمد بن سید حسین
 (متوفای ۱۳۴۴ ه. ق.) پدر مرحوم آیه الله سید محمد تقی
 خوانساری، صاحب نماز استسقاء. سید محمد باقر ابهر این

*

میرزا کاظم طبیب (متوفای ۱۲۶۲ ق.)

میرزا کاظم طبیب معروف به فلاطون، از پزشکان بنام خوانسار
 بوده است. جز اشعاری که بر روی لوح قبر ایشان نقش بسته است،
 اطلاعاتی موجود نیست. بخشی از اشعار سنگ قبر چنین است:

بهر تاریخ وفات آن خرد پیر نوشت
 دهم ماه رجب رفت فلاطون بجان
 بهر این مویه کُنان موی کنان گفت شهاب
 بجان رفت مسیحا نفسی موی میان: ۱۲۶۲

از میرزا کاظم طبیب، کتابی در طب به یادگار مانده است که
 نام آن مفتاح الشفا می باشد.

*

میرزا ابوالقاسم حکیم باشی (متوفای ۱۳۲۱ ق.)

از جمله پزشکان خوانسار بود. مرحوم دکتر احمد
 حکیم باشی فرزند اوست. ابیاتی از ماده تاریخی را که مرحوم
 اختر در رثای او سروده است، چنین است:

چون از این دار فنا رفت سوی بزم جنان
 عیسی عصر و مسیحای زمان قطب جهان
 بهر تاریخ وفاتش رقم زد اختر
 رفت عیسی نفسی با ملکی سوی جنان: ۱۳۲۱

*

آقا سید صدر اعظمی (متوفای سنه ۱۳۵۴)

سید صدرالدین عظیمی معروف به آقا صدرا فرزند امیرزا
 محمود بن آقا میر عظیم است. وی از علما و شعرای خوانسار
 بوده و ظاهراً از حضرات آیات آقا سید ابوالحسن اصفهانی، آقا
 ضیاء عراقی و آیه الله نائینی اجازه اجتهاد و روایت داشته است.
 از آثار اوست: رساله در فیزیک و شیمی، رساله جامعی در ارث و
 دیات و رساله در علم رجال. مرحوم افسر در ماده تاریخ فوت وی
 چنین آورده است:

سید اسدالله، متوفای ۱۳۶۴ هـ. ق. محمد حسن نجفی زاده ابن سید میرزا سید محمد، متوفای ۱۳۷۲ هـ. ق. حجة الاسلام آقا میرزا عبدالجواد جعفر ابن محمد تقی، متوفای ۱۳۵۴ هـ. ق. آية الله سید محمد تقی جعفری. آقا میرزا محمد باقر مهدوی ابن سید حسن، متوفای ۱۳۷۷ هـ. ق. آقا میرزا ابوالقاسم موسوی ابن سید علی مجتهد، متوفای ۱۳۵۴ هـ. ق. عموی مرحوم آية الله علوی، حاج میرزا یوسف مهدویان صاحب بقعه.

*

قبرستان پاقلعه (قبرستان غربی خوانسار)

قبرستان پاقلعه دومین قبرستان بزرگ خوانسار می باشد که در آن جمعی از علما، بزرگان و مؤمنین مدفون اند. از جمله: آقا سید محمود موسوی (میراشرافی)

سید محمود موسوی ابن حاج سید جعفر موسوی از اعظام علما و مجتهدان عصر خود بود. در محرم الحرام ۱۳۳۰ قمری به جوار رحمت حق شتافت. مرحوم اختر در رئای وی چنین سروده است:

زین جهان سوی جنان با قبله اصحاب رفت
از تن اهل زمان صبر و سکون و تاب رفت
فخر اولاد رسول و قطب احرار بتول
آسمان زهد و تقوا زین شیخ و شاب رفت ...
بهر تاریخ وفاتش کلک اختر زد رقم
باز زیب جود و مجد و منبر و محراب رفت

*

آقا میرزا محمود ابن الرضا (۱۳۵۶-۱۲۸۵ قمری)

آقا میرزا محمود ابن الرضا در خوانسار متولد شد و دروس مقدماتی را نزد علمای عصر خویش آموخت. حدود شش سال نیز در اصفهان از محضر آیات عظام آخوند کاشی، جهانگیرخان قشقایی، آقانجفی مسجدشاهی و آقا میرزا محمد هاشم چهارسوقی خوانساری بهره برد. سپس عازم نجف اشرف گردید و مدت شش سال از محضر آية الله آقا سید محمد کاظم یزدی، آخوند خراسانی، شریعت اصفهانی و آقا سید اسماعیل صدر بهره برد و از بعضی از آنان موفق به دریافت اجازاتی شد. آنگاه به خوانسار مراجعه کرد و تا پایان عمر در این شریه به ترویج و نشر احکام و اقامه نماز جماعت و تهذیب اخلاق جامعه و علاوه بر آن به تدریس فقه و اصول اشتغال داشت. وی در سن هفتاد سالگی دارفانی را وداع گفت.

مرحوم افسر خوانساری، در رئای وی سروده ای دارد که بر لوح قبرش نقش بسته است.

*

آقا میرزا رضا ابن الرضا (۱۳۴۴-۱۳۱۷ هـ. ق.)^۸

آقا میرزا رضا ابن الرضا ابن آقا میرزا محمود، از محضر والد ماجدش علوم ادبی، منطق و فقه و اصول را بهره برد و در قم از محضر حضرت آية الله حائری بهره مند شد و در سن ۲۷ سالگی دارفانی را وداع گفت.

*

ملا محمد حسن جناب (متوفای ۱۳۴۳ ق.)^۹

ملا محمد حسن بن ملا رفیع مشهور به جناب، از فضیله اهل منبر و از شعرای خوانسار است. از آثار جناب، مثنوی شیوا و انتقادی فقدا الاسلام را می توان نام برد. انتشار فقدا الاسلام در خوانسار سر و صدای زیادی به راه انداخت. فقدا الاسلام به طور شب نامه منتشر می گردیده و از بدو انتشار تا زمانی که جناب در قید حیات بود، جز چند تن از نزدیکان وی، کسی به هويت سراینده آن پی نبرد و جناب که در حقیقت با سرودن این مثنوی با جان خود بازی کرده بود، از خطر رهایی یافت. جناب درباره فقدا الاسلام و سراینده آن گفته است:

گر بگردی سر بسر آفاق را
می نیابی راقم اوراق را
من همان رندم که از روز الست
شیشکی بستم به هر چه بود و هست

فقدا الاسلام با بیانی شیوا و اشعاری دلکش حقایق عریانی را فاش می کرد و انتشار آن در بیداری مردم تأثیر فراوان داشت.

مرحوم افسر در رئای ایشان ابیاتی سروده است که بر لوح قبر ایشان آمده است.

*

محمد جواد ولایی (۱۳۴۷-۱۲۷۰ ش)

مرحوم محمد جواد ولایی فرزند تقی متخلص به افسر، در سال ۱۲۷۰ متولد شد. مدار زندگی وی بر نویسندگی لوایح و اسناد می گذشت. با آنکه در مکتبخانه های قدیم خواندن و نوشتن را آموخته بود، اشعار نغزی از او بر جای مانده است. تقریباً تمامی اشعار سروده وی در بیان مباحث و مراثی ایشان بوده است. مجموعه اشعار ایشان را بالغ بر دوست هزار بیت شمرده اند. از

۷. ر. ک: گنجینه دانشمندان، ج ۵، ص ۵۴-۵۵.

۸. پیشین، ص ۵۵.

۹. تذکره الشعراء خوانسار، ص ۴۱.

ایشان آثاری چند تاکنون منتشر گردیده است که عبارتند از:

قیام عاشورا، نهضت عاشورا، اسرار فاطمیه و شمس و قمر عاشورا. از آثار منتشر نشده ایشان **مصباح العشق حسینی** را می توان نام برد. وی در سال ۱۳۴۷ به سوی معبود شتافت.

سایر بزرگان مدفون در این قبرستان عبارتند از:

آخوند ملا محمد صادق. (۱۳۲۰-۱۲۴۷)؛ آخوند ملا محمد حسن. (۱۳۶۸-۱۲۹۰)؛ ملا غلامحسین نجل حاجی ملا اسماعیل کامرانی. (متوفای ۱۳۷۲)؛ ملا اسماعیل کامرانی نجل آخوند ملا حسن. (متوفای ۱۳۶۷)؛ شیخ میرزا احمد محقق. (متوفای ۱۳۶۷)؛ محمود محقق، خوشنویس خوانساری نجل شیخ احمد محقق (متوفای ۱۳۹۳)؛ حاج سید محمدتقی عضری. (صاحب بقعه و متوفای ۱۳۹۱)

*

مسجد جامع خوانسار

در ضلع شمال شرقی مسجد جامع قبور برخی از علما، بزرگان و هنرمندان قرار دارد. قبر اکثر آنان وضعیت مناسبی نداشته و یا در زیر خاک مدفون شده است. قبور مرحوم آقا صانع (متوفی ۱۸۲ ق) بنیانگذار مسجد جامع و نیز حاج محراب پدر مرحوم آقا صانع و حاج صادق خان فرزند آقا صانع که بخش اعظم موقوفات مربوط به ایشان است، از آن جمله است.

محمد صادق متخلص به مطرب از شعرای قرن سیزدهم هجری نیز در ضلع شمال شرقی مسجد جامع مدفون است. مطرب از دودمان حاج صادق (بنیانگذار مسجد) بود.^{۱۰}

*

مسجد آقا میر عظیم

مسجد آقا میر عظیم که در نزدیکی مدرسه علمیه علوی (مریم بیگم) قرار دارد، مرحوم آقا میر عظیم فرزند میر سید محمدعلی بنیاد نهاد و به همین مناسبت به مسجد آقا میر عظیم مشهور است. (آقا میر عظیم پدر آیه الله سید محمود بن آقا میر عظیم است که ذکر آن گذشت) قبور حضرات آیات آقا میر ابوالقاسم مجاب، آقا سید علی مجتهد و حاج سید حسین علوی - قدس سرهما - در این مسجد واقع گردیده است.

*

آقا میر ابوالقاسم مجاب (۱۲۷۶-۱۱۷۲ ه. ق.)^{۱۱}

مرحوم مجاب در خانواده ای مذهبی و متدین چشم به جهان گشود. در سن چهل سالگی شروع به تحصیل علوم دینی کرد و با پشتکار و علاقه فراوانی که داشت به درجات بالایی از علوم و معارف اسلامی نائل گردید. وی در مسجد جامع شهر اقامه جماعت می نمود. مرحوم آیه الله علوی (ره) درباره ایشان

می فرمایند: «در تشریفی که میر ابوالقاسم پیدا کرده بود به نجف اشرف و کربلا، موقعی که مشغول زیارت بودند جواب سلام او داده شده بود و شهرت ایشان به مجاب نیز به همین علت بوده است». مرحوم میر ابوالقاسم در سن نود و پنج سالگی در سال ۱۲۷۶ ه. ق. دارفانی را وداع گفت و در مسجد آقا میر عظیم به خاک سپرده شد. بر لوح قبر او نوشته شده «سلمان عصر، و فرید دهر، حجة الاسلام آقا میر ابوالقاسم مجاب». در سال ۱۳۳۷ ه. ق. فرزند میر ابوالقاسم، آقا سید علی مجتهد دار فانی را وداع می گوید: در این زمان هفتاد سال از فوت آقا میر ابوالقاسم می گذشت. لذا تصمیم می گیرند آقا سید علی مجتهد را در قبر پدر دفن نمایند و هنگام شکافتن قبر جسد آقا میر ابوالقاسم را تازه می یابند. از این رو جنازه مرحوم آقا سید علی مجتهد را در جوار او به خاک می سپارند.

*

آقا سید علی مجتهد (۱۳۳۷-۱۲۵۲ ه. ق.)^{۱۲}

آقا سید علی بن مجتهد ابن آقا میر ابوالقاسم مجاب در خوانسار متولد شد و دروس مقدماتی را نزد اساتید آن زمان آموخت. سپس رهسپار حوزه علمیه اصفهان گردید و در سلک ارادتمندان فقیه و عارف مجاهد شیخ محمد تقی معروف به آقا نجفی قرار گرفت. و پس از گذراندن سطوح عالی راهی نجف اشرف گردید و از محضر بزرگانی چون مرحوم شیخ محمد باقر اصفهانی و آیه الله حاج سید حسین کوه کمره ای - قدس سرهما - بهره برد و پس از کسب اجازات متعدد اجتهاد به خوانسار مراجعت نمود و در نهم ربیع الاول ۱۳۳۷ ه. ق. دار فانی را وداع گفت. بر روی لوح قبر ایشان چنین آمده است:

محی آثار طریقه الجعفریة الذی یلیق بجناہ - قدس سره -
فقیه اهل بیت العصمة و الطهارة آیه الله العظمی سید علی
مجتهد - رضوان الله تعالی علیه و علی آبائه.

*

حاج سید حسین علوی (۱۳۶۸-۱۲۷۸ ه. ش.)^{۱۳}

شرح حال و آثار ایشان به تفصیل در همین شماره از مجله ص آمده است.

*

۱۰. تذکره لشعراء خوانسار، ص ۱۷۲.

۱۱. فرزانه ای از خوانسار، ص ۲۸-۳۳.

۱۲. همان، ص ۳۳-۳۶.

۱۳. شرح حال تفصیلی ایشان در کتاب فرزانه ای از خوانسار، ص ۴۰-۹۲ آمده است.

مسجد سنگ شیر

مسجد سنگ شیر که در محله ای به همین نام قرار دارد، مدفن مرحوم حضرت آیه الله السید علی اکبر (بیدهندی) نجل جلیل زبده المفاخر السید ابوالقاسم - طاب الله ثراهما - است. مرحوم حاج سید علی اکبر به سال ۱۳۴۲ ندای حق را لبیک گفت و بسوی معبود شتافت. مرحوم افسر اشعاری در رثای ایشان سروده که بر لوح قبرش حک شده است. همچنین مدفن حجة الاسلام سید مصطفی سجادی ابن سید اسدالله الموسوی نیز که در سال ۱۳۹۴ ق و ۱۳۵۳ ش. دارفانی را وداع گفت، در همین مسجد است. مدفن آیه الله شیخ محمد باقر صدر از علما و خطبای بزرگ اراک (مشهور به صدر اراکی) نیز در مسجد جامع روستای خم پیچ خوانسار واقع است. ایشان در سال ۱۳۲۶ ق در خم پیچ متولد و در سال ۱۳۶۲ ش به رحمت ایزدی پیوست و در مسجد جامع روستای خم پیچ که از بناهای ایشان است دفن گردید.

*

مقابر سایر بزرگان

شیخ زین الدین بن عیین علی خوانساری (متوفی ۱۱۰۳ هـ. ق.) مقبره شیخ زین الدین در مجاور خیابان امام در محوطه مدرسه دخترانه، جنب شهرداری فعلی واقع شده است.

*

ملاحیدر بن محمد (متوفی ۱۰۹۹) ۱۴

وی از اساتید آقا حسین خوانساری در معقول بود و از تألیفات اوست: زبده التصانیف به فارسی که راجع به امور دین است. مدفن وی بر اثر گسترش خیابان، در وسط خیابان قرار گرفته و دارای نمایی زیباست.

*

پیر جلال الدین خوانساری (قرن نهم)

مقبره پیر جلال الدین در محله بابا سلطان واقع است که اخیراً در وسط خیابان واقع گردیده است. سنگ، مرقد پیر اخیراً به سرقت رفته است. بر لوح قبر وی چنین آمده بود: هذا المرقد المعطر الشهيد المتورع القریب الی المتین المشهور بالزمان پیر جلال الدین امسک الله تربته و سعی و صرف ملکه البناء و الخوانین بی بی دولت ترکان بنت قنغاز سمرقندی کتب فی تاریخ سنه خمس و خمسين وثمانمائه.

*

سید احمد صفائی خوانساری (۱۳۵۹-۱۲۹۱ ق.)

مرحوم آیه الله سید احمد خوانساری (ره) در سال ۱۲۹۱ ق. در خوانسار متولد شد. نزد عالمان آن روزگار خوانسار تحصیل را آغاز کرد و در سال ۱۳۱۰ (در حدود بیست سالگی) به اصفهان رفت. در دوازده سالی که در اصفهان اقامت داشت عمدتاً از این اساتید استفاده کرد:

آخوند ملا محمد کاشی، جهانگیر خان قشقایی، حاج میرزا محمد هاشم خوانساری، سید محمد باقر درچه ای، حاج میرزا ابوالمعالی کرباسی و حاج شیخ محمد تقی مشهور به آقانجفی مسجدشاهی - رضوان الله علیهم اجمعین - آنگاه به سال ۱۳۲۲ ق. عزم دیار دوست کرد و به حوزه نجف اشرف تشرّف یافت و از محضر استوانه های علمی آن حوزه از جمله حضرات آیات: سید محمد کاظم طباطبایی، آخوند خراسانی، شیخ الشریعه اصفهانی، سید ابوتراب خوانساری، حاج میرزا حسین حاج میرزا خلیل تهرانی و ملا محمد علی امامی خوانساری - قدس الله اسرارهم - بهره مند گشت. به سال ۱۳۲۸ ق. با اندوخته های علمی فراوان به خوانسار بازگشت و تا پایان عمر در خوانسار به تدریس و خدمات علمی و اجتماعی اشتغال داشت و پس از عمری تلاش با دستی پر از حسنات در شب چهاردهم ذیقعده سال ۱۳۵۹ ق. پس از خواندن نافله شب و شفع، در حال تکبیر نماز و تر حیات را بدرود گفت و در قبرستان محله پایتخت - یعنی محله سکونتش - چهره در نقاب خاک فرو کشید. ۱۵ از آثار ارزشمند ایشان کشف الأستار عن وجه الکتب و الاسفار را می توان نام برد که تاکنون چهار جلد از آن منتشر گردیده است. از آثار دیگر ایشان بر اساس لوح قبر ایشان بنای مسجد پایتخت می باشد. اشعاری از مرحوم افسر در رثای ایشان سروده شده است که بر لوح قبر ایشان تراشیده اند و ابیاتی از آن چنین است:

مجموعه فضایل و کشف معضلات
شد گنج گوهر دانش نهان به خاک
روح القدس مؤید افسر بلند گفت
تاریخ فوت حضرت او بی هراس و باک
سال هزار و سیصد و پنجاه و نه برفت
احمد جو جد خویش به معراج در سماء

۱۴. ر.ک: ایوان الشیعه، ج ۶، ص ۲۷۵؛ الذریعه، ج ۱۲، ص ۲۲ و ج ۲۱، ص ۱۳۵؛ روضات الجنات، ج ۲، ص ۳۵۵؛ ریحانة الادب، ج ۲، ص ۱۹۰.
۱۵. به نقل از: مختاری، رضا. طرح تدوین کتابشناسی بزرگ شیعه، مرکز بررسی های اسلامی الغدیر، ۱۳۷۶، ص ۳۹-۳۳.

ساختمانی بلند قرار گرفته و امکان ساخت مقبره و آزادسازی حریم آن از بین رفته است.

*

آخوند ملا عبدالمبین (متوفای ۱۲۶۰)

ملا عبدالمبین ابن ملا محمد اسماعیل -رحمة الله عليهم- از علمای میرز و عامل بود و ریاست و تدریس مدرسه علمیه مشهور به مدرسه میر باقری را به عهده داشته است؛ به گونه ای که در زمان ایشان در آن مدرسه طلاب زیادی به فرا گرفتن علم اشتغال داشتند. ایشان بالغ بر یک هزار جلد کتاب را وقف طلاب نمود، که متأسفانه بخش اعظم آنها از بین رفته است. ایشان آثاری داشته است که فعلاً خلاصه تحفه الابوار مرحوم آیه الله حاج سید محمد باقر شفتی معروف به سید در دست است. مرحوم عبدالمبین در سال ۱۲۶۰ قمری بدرود حیات گفته و در مقبره ای که در میان بازار دو راه قرار دارد مدفون است.

لازم به ذکر است که در بازار دو راه خوانسار جمعی از علما و بزرگان مدفونند. متأسفانه قبور تعداد زیادی از آنان در سال های اخیر از بین رفته است؛ از جمله آخوند ملا محمد باقر فرزند ملا عبدالمبین، آخوند عبدالکریم خوانساری و مرحوم حاج میر باقر بنیانگذار مدرسه علمیه موسوم به میر باقری (باقر العلوم) و ملا محمد محراب بک. شایسته است در این زمینه قبور بزرگان شناسایی و اسامی آنان بر سنگ نوشته ای ذکر و در محل دفن آنان نصب گردد. همچنین است قبور علما و بزرگانی که در محل فعلی مدرسه بنت الهدی واقع گردیده اند و یا حداقل می توان با نصب زیارت نامه بر دیوار مدرسه، موجبات توجه به این بزرگان را فراهم آوریم

*

میرزایحیی خان معتمد (متوفای ۱۳۱۲ ش)^{۱۸}

میرزایحیی خان معتمد از شعرای قرن اخیر است. قبرش در ضلع جنوب غربی حسینیه موسوم به دو راه خوانسار (مجاور بازار دوره) واقع گردیده است. مرحوم افسر اشعاری در رثای ایشان سروده است که بر لوح قبر ایشان نقش بسته است. بزرگان بسیاری نیز هستند که اینک هیچ اثری از مزار آنان باقی نمانده است. شناسایی این قبور بر برگ های زرین افتخار این مرز و بوم می افزاید و امید می بریم که همت های والایی بدین مهم، اهتمام ورزند. ان شاء الله

○

۱۶. به نقل از شجرنامه سادات عظیمی خوانسار.

۱۷. همان.

۱۸. تذکره الشعراء خوانسار، ص ۱۷۴.

از آسمان علم و عمل مهر تابناک
کردی غروب از افق دهر زیر خاک
پرواز کرد طایر روحش به قرب حق
ای روح پاک سیدنا روحنا فدک

*

سید عبدالغفار (احتمالاً متوفای ۹۹۹)

مجاور مسجد امیر عظیم، قبرستانی قدیمی وجود دارد که آثار آن از بین رفته است و تنها چند سنگ قبر مهم در آن باقی است؛ از جمله قبر مرحوم سید عبدالغفار مشهور به امیر غفور. همچنان که گذشت مرحوم آیه الله سید محمود بن امیر عظیم با پنج واسطه به سید عبدالغفار می رسد و شجره مرحوم سید عبدالغفار^{۱۶} به امام حضرت موسی ابن جعفر (ع) می رسد. در حاشیه سنگ مزار سید عبدالغفار نوشته شده است:

اللهم صلّ علی النبی والوصی والبتول والسبطین والعباد
والباقر والکاظم والصادق والتقی والنقی والعسکری
المهدی.

در بالای سنگ و در حاشیه دور تذهیب وسط این اشعار قابل خواندن است:

ز تأثیر دم سردی مرگ شد
بهار حیوان جوانیش دی
پی سال فوتش ز کلک قضا
رقم زد بهشت برین جای وی
در بالای سنگ سنه ۹۹۹ مشهود است.

*

سید تاج الدین حسین (صحابی)

در مجاورت قبرستان شرقی، پایین خیابان در کنار نهر آب موسوم به نهر قبری موسوم به قبر صحابی وجود دارد. صاحب قبر سید تاج الدین حسین است. نگارنده با همه تلاشی که به عمل آورد موفق به خواندن نوشته سنگ قبر نگردید. لیکن بر اساس شجرنامه سادات شریف عظیمی که با شانزده واسطه به سید تاج الدین می رسد، سید تاج الدین حسین با ده واسطه به امام الهمام حضرت موسی الکاظم (ع) می پیوندد.^{۱۷} چنین مشهور است که در زمان حکومت رضاشاه پهلوی جهت احداث خیابان، بخشی از قبرستان مجاور قبر سید تاج الدین حسین تخریب و قبر سید تاج الدین نیز زیر و رو شد. پس از مشاهده بدن سالم و تازه وی مجدداً سنگ قبر را بر روی قبر نهادند و نرده ای آهنین بر روی آن نصب کردند. در سال های اخیر با اقدامات عمرانی شهرداری و گسترش خیابان، متأسفانه مقبره سید تاج الدین حسین با فروش حریم آن به اشخاص در پشت